

צביה ליטבסקי

לקרוא בשם

הַזֶּהוּ הַגֶּן שֶׁסָּכְבוּהוּ אֶרְכָּעָה נְהָרוֹת
וְבוֹ קָרָא מוֹלִידִי בְּשֵׁמוֹת לְכָל
אֲשֶׁר סָבִיב
וְלִי הוֹרִישׁ אֶת הַכָּאֵב
לְקָרָא בְּשֵׁם לְכָל אֲשֶׁר סָבִיב,
הַשֵּׁם שֶׁאֵין מִמֶּנּוּ חֲזוֹהָ אֶל כָּל
אֲשֶׁר סָבִיב
וְלִי הוֹרִישׁ אֶת הָעֲרָגָה לְהָשִׁיב
לְסוֹס אֶת הוֹד אֵימַת נַחֲרוֹ,
לְאַבְנִים דְּמָמָתָן,
לְהַתִּיר חֲקוֹת שֵׁם וְשָׁמַיִם,
מוֹסְרוֹת הַכּוֹכָבִים

וְלִי הוֹרִישׁ אֶת מְקוֹמוֹ הָרִיק שֶׁל תְּהוֹ
פִּינִי וְכָל אֲשֶׁר סָבִיב.
הַתְּהוֹ שְׁפִינִי וּבִינִי.
הַתְּהוֹ שֶׁאֵנִי.

(מתוך ליטורגיה)

2000, עמ' 26-27.

גם בועז נוימן, בספרו הנפלא דאיית העולם הנאצית, מוכיח שהנאצים, בשם עליונות הפעולה על הדיבור, ביקשו לבטל את הממד המטאפורי של השפה, כלומר, להמית אותה ככלי של ביטוי. ואולי כך ניתן להגדיר את הרוע: דיכוי התשוקה אל הטרנסצנדנטי.

אינני רוצה להעמיד קדימות של הטרנסצנדנטי על פני הנתפס בחושים, ברגש, בתבונה. אך מתוך ניסיוני, ומתוך כתיבת השירים האלה, מסתבר לי שהנחת יסוד זה כמקור המציאות (או תכליתה, או עיקרה...) חוסכת הרבה סבל מיותר. הטלת תשוקה זו על בן זוג, למשל, במתכונת האהבה הרומנטית, היא טעות. שום אדם (או כל תופעה אחרת) לא יכול להיות מושא מספק לתשוקה זו, האדירה וחסרת הממדים, כמו מושא האמיתי. ידיעה זו מניחה את התופעות במקומן הנכון בעולם, מאפשרת חיי יומיום טובים יותר. במילים אחרות: כל תופעה יכולה להיות מושא של התשוקה לטרנסצנדנטי, ברגע שהיא נפרצת אליו, מתחוררת אליו, מוארת דרכו.

השאיפה אל הנשגב איננה זהה לחוויה האסתטית. כך לימד אותנו קאנט. אנו חיים בתקופה שבה נתפסת שאיפה זו כנלעגת. צר לי על כך מאוד, ויש בי ציפייה שהדברים ישתנו, שהנשגב וייצוגיו יחזרו במלואם העשיר לתודעה וללשון. אין לי ספק ששינוי זה אכן יתרחש, מכוח תנועת המטוטלת ההיסטורית הגדולה שבין הקצוות. כל זאת לימד אותי הספר שכתבתי.

בצורה כל כך מגוחכת ליצור. זה מקום השלמות, שלה נשבעתי אמונים כמו וסל לפיאודל שלו. זהו המקום של האחד, האינסופי והנצחי. הוא מצוי בתוכי, והוא בן השיח שלי, בספר הזה בעיקר.

מבחינה פסיכולוגית, זה אולי המקום הטראומטי שהותירה בי פגיעה שחוויתי עקב הנתונים הביוגרפיים. אך זה איננו הנושא המעניין בעיני. בשני ספרים, השני והרביעי, הקדשתי לא מעט לסיפורי הביוגרפי. ועל אף שאני אוהבת את הספרים האלה, ליוותה אותי תמיד אי נוחות מסוימת לגביהם, שעכשיו אני מבינה אותה יותר. הרי זו התביעה הפנימית העזה להשיל את הפרטי ככל האפשר למען האיש.

השיר ממהותו יוצר נקב הצצה אל הנצחי בתוך התופעה הקונקרטית, גבעול העשב למיניו, השיר הוא הסיכה המנקבת, המצמידה, כמו שמצמידים פרפר ללוח, את התופעה לאוניברסלי, את הסופי לאינסופי. איך זה נעשה? זהו סוד. זהו סוד גם לי עצמי. לפעמים האופן בו מתואר הקונקרטי, די בו על מנת להעמיד חוויה אוניברסלית, כך הוא בשירי היקו, או למשל בשיר של אנקריאון, משורר יווני בן המאה השישית לפנה"ס:

אֶת קְלֵאוּבּוּלוֹס אֲנִי אוֹהֵב.
עַל קְלֵאוּבּוּלוֹס אֲנִי מִשְׁתַּעֵּץ.

בְּקְלֵאוּבּוּלוֹס אֲנִי מְבִיט וּמְבִיט. (עברית: אמיר אור)
ולפעמים זוהי מטאפורה בלתי ניתנת להתרה, שבשל חד פעמיותה היא מעצבת סיטואציה קונקרטית ואוניברסלית כאחד, כמו בשיר 'בלילות הסתיו' של דויד פוגל:

בְּמֶרְחֶק הַשְּׁחֹר
נִזְרָעוֹת דְּהָרוֹת סוֹסִים לֹא נִרְאִים
הַנִּמְסִים וְהוֹלְכִים.

אך בכל מקרה, השיר הוא אחדות מסתורית של החד פעמי ביותר עם הרחב והכולל ביותר. והמילים כאן מוגבלות מלמסור זאת. אפשר לתאר את הסוד הזה של היווצרות השיר (ושוב אני נוגעת כאן בנושא הבראשית) בהלך רוח מוסיקלי. רעיונות אינם חסרים, אך רעיון לא יוצר שיר. כשמתנגן לו ריתמוס כלשהו, ומילים מופיעות כאילו בריקוד, מתחילה יצירה. רק אז יכולה המודעות לבוא לעזרת הריקוד הזה, אך מוטב שתהיה מוגבלת ככל שניתן; שלא תצמצם את הריקוד להוראות כוריאוגרפיות, לדגם אפריורי כלשהו, אלא תאפשר לו את חד פעמיותו.

התשוקה לטרנסצנדנטי היא מטבע האדם. התשוקה הזאת היא יצר חיים. אין חיי תרבות בלעדית. אין משמעות בלעדית. כל המתכחש לה הוא אדם עצוב מאוד. לחסל אותה פירושו דיכוי. ברצוני לצטט כאן קטע מתוך המסה "בגבולות הרוח האנושית", מתוך הספר מעבר לאשמה וכפרה של ז'אן אקרי:

"אני זוכר שערב חורף אחד, כשגררנו את רגלינו אחרי העבודה לשוב אל המחנה..., צועדים בסך ברישול לקריאות ה"שמאל-ימין-שמאל" מורטות העצבים של הקפואים, משך את תשומת לבי, השד יודע למה, דגל שהתנופף לפני איזה מבנה לא גמור. "דומם בקור עומדות החומות, וברוח פועמים הדגלים" (שורותיו האחרונות של השיר המפורסם 'מחצית החיים' של פרדריק הלדרלין; עברית: מרדכי אבי שאול), מלמלתי לעצמי מוכנית, על דרך האסוציאציה. אחר כך חזרתי על הבית בקול מעט רם יותר, האזנתי לצלילן של המילים, ניסיתי לחוש את המקצב, וציפיתי שישבו ויפיע הדפוס הרגשי והרוחני הקשור לגבי זה שנים עם השיר הזה של הלדרלין. לא-כלום. השיר קיפח את הטרנסצנדנטיות שלו, הוא לא חרג עוד מהמציאות. הוא עמד לו שם ושוב לא היה אלא אמירה עניינית: כך וכך, והקאפו צורח "שמאל", והמרק דליל וברוח פועמים הדגלים (עברית: יונתן גיראד; הוצ' עם עובד);